

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

TREDIE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

Dr. phil., Sognepræst.

SJETTE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS UNIV. BOGHANDL. G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1887—89.

En dansk Mands Beretning om Menigheds- livet i Herrnhut 1743.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Forfatteren af efterfølgende Beretning, Kaptejn Carl von Holstein, var ifølge Thiset, Stamtavler over danske Adelsslægter, S. 78, født 1710, blev 18 Aar gl. Fændrik, 1729 Second- og 1731 Premier-Lieutenant; gik 1734 af med Kaptejns Karakter og døde 1777. Som det følgende vil vise, gik han 1743 til Herrnhut og lod sig optage i Menigheden der. Beretningen er tilskrevet hans Ven, Provst Dan. Friedenreich, der døde »æret og elsket« 1758 som Præst i Kjettrup i Aalborg Stift. Holstein havde, som det synes, en Tid lang haft Bolig i Friedenreichs Annexogn, Gjøttrup, og stod — efter de mange Hilsener at dømme, hvormed Brevet slutter — i venlig Forbindelse med en stor Kreds af Præster og andre Personer der i Egnen. Hvorvidt disse have været berørte af Herrnhutismen, bliver vel tvivlsomt (kun en enkelt nævnes udtrykkelig som »Broder«); men rimeligt er det dog, at de fleste af dem have hørt til de opvakte. Beretningen vil, trods Stilens Mangler, uden Tvivl læses med Interesse, og den viser os, hvilken dragende Magt Menighedslivet i Herrnhut paa den Tid havde.

Capitain C. von Holsteins Brev til Mag. Daniel Friederich, Sognepræst til Kjettrup og Gjøttrup Menigheder, samt Provst i Vester-Han Herred udi Aalborg Stift, angaaende den herrnhutiske Menigheds Anstalter og Indretning, samt om hans egen Optagelse i Menigheden.

(Mnsr. i Univ.-Bibl., Addit. 283. 4to).

Velærværdige Hr. Provst, højtærede Ven!

Jeg haver, for at følge saa vel min Tilsagn som egen Drift, ikke villet efterlade herved at erkyndige mig om Deres Tilstand, saa vel som min egen, og berette, hvorledes Tilstanden er her ved Menigheden, for at give ham i nogen Maade Ide derom, at man ikke, som sædvanligt, skulde tro Spottere. Thi at forfatte alting ordentlig i et Brev vilde falde for vidtløftigt.

For det første takker jeg meget for al Kjærlighed og Godhed, som jeg haver nydt i Deres Hus; jeg kan intet andet ønske Dem, end dette, at den trofaste Frelser vilde vederlægge det imod Deres Sjæle, og gjøre Dem til sin Ejendom og dyre forhvervede Løn for sit Kors. Denne Lyksalighed var vel udsigelig stor, om man erfarede Jesu Blod og dets Kraft paa sit Hjærte, og Hans Kjærlighed blev deri saa udgydt, at det blev ret brændende; man skulde da vel ikke andet ville vide end Jesum den korsfæstede, og Ham anprise for alle Mennesker, og derfor ikke have Ro Dag eller Nat, som de fire levende Væsener i Aabenbaringen, ja alene ønske at blive ganske fortæret udi hans Tjeneste, uden Henseende til at faa noget i Verden, som kunde forhindre en derudi. Da skulde man vel først ikke mere forundre sig og anse det som noget utilladeligt, at ogsaa ulærde, som i den første Kirke, anpriste Jesum; allerhelst de intet bemængede sig med eller indtrængte sig i Kirkens Skik eller Ministerialia. Besynderlig naar man betænkte, at enhver Christen, især naar man gaar til Herrens Nadvere, haver forbundet og

forbinder sig til at forkynde Herrens Død, og Frelseren udtrykkelig selv siger: Hvo som ikke er med mig, han er imod mig, hvo som ikke samler med mig, han adspreder. Og Peder siger, man skal forkynde Hans Dyder, som kaldte os fra Mørket til sit underlige Lys. Vilde dog Menneskene et lidet Øjeblik sætte deres forudfattede Meninger tilside, og i Guds Ord ved den Helligaands Lys nøje undersøge saadanne Ting, som kom dem betænkelige for, turde det findes langt anderledes, end som de forestille sig.

Men at komme til mig selv igjen: Frelseren haver (Hannem være evig velsignet!) opfyldt mit Ønske og Begjæring, vel opholdt mig, og uden at have ringeste Hindring bragt mig her til Herrnhut. Jeg ankom her den 29 Septemb. om Michaelis Dag. Jeg havde vel kunnet komme her før, men jeg opholdt mig nogle Steder undervejs, besynderlig hos mine Søstre i Rendsborg og Wismar. Min Søster i Rendsborg vilde nok have rejst med, men kunde ikke blive saa snart færdig, siden Vinteren var forhaanden, men tænkte at komme strax efter. Som jeg kom i Berlin, saa hørte jeg, at der i Puro udi Schlesien, som nu kaldes Gnadeneck og tilhører Grev Promnitz, som er en Broder i Menigheden, var oprettet en Menighed, og at der blev holdet Conferents, og at Grev Zinzendorf med hans Gemalinde og Børn, samt mange Arbejdere fra alle Menigheder, vare der forsamlede. Siden, da det ikke var langt derfra, rejste jeg derhen, talte og med Greven, og blev der paa fjerde Dag. Grev Promnitz var rejst bort; ellers fandt jeg iblandt andre der den unge Grev Zinzendorf, Comtesserne, Baron Bibroe, den fordum kgl. polske Gehejmekrigsraad Baron von Gersdorf, der med sin Gemalinde er dragen til Menigheden og ganske haver opofret sig til Frelseren, en klog og habil Mand; den i de Budingske Samlinger anførte og bekjendte Kjøbmand Weis af Nürnberg, Lieutenant Behr, som har været Lieutenant ved Generalmajor Storms Regiment, samt

adskillige Herrefolk, som have deres Godser ikke langt herfra, og ere Brødre i Menigheden og tildels have oprettet Menigheder paa deres Godser; med mange andre Menighedernes Arbejdere, som og Biskop Møller, der tilforn haver været Professor i Leipzig og Director Gymnasii i Zittau; Baron Wattevil, Biskop ved den oprettede Menighed i Schlesien, som tager særdeles stærkt til.

Som jeg kom i Herrnhut, logerede jeg i 9 Dage paa Gjæstehuset. Menighedens Arbejdere havde den Kjærlighed for mig, og drog Omhu for, at jeg bekom et Kammer hos en Oberst-Lieutenant ved Navn Zaconscheg. Denne Oberst-Lieutenant har sit Gods 5 Mil herfra, men bor alligevel altid i Herrnhut; thi han er ikke fornøjet, naar han er herfra; en ærlig gammel Fader, Broder og Dommer i Menigheden. Jeg spiser nu hos ham, og skal give ham aarligen 50 Rdl., som er ungefær 45 Rdl. hos os, thi en Dukat gjælder her 2 Rd. 4 $\frac{1}{2}$ 8 β . Han holder et godt Bord, men jeg skaffer mig selv Seng, Lys, Ildebrand, The og deslige, saa at Frelseren sørger for mig i alt, og jeg haver den Fortrolighed til ham, at Han fremdeles skal sørge for mig. I den Fortrolighed til Ham rejste jeg af Jylland, og som I veed, have alle Forhindringen derfor maattet vige; og i den Fortrolighed til Frelserens Naade og Bistand haver jeg brudt igjennem alt.

Jeg er nu frisk og sund og besøger dagligen mest alle Anstalter og Lejligheder, som er en fremmed, der endnu ikke er optaget i Samfundet, tilladt. Jeg haver ikke anholdt for at blive optagen, siden jeg ikke vilde overile mig, men først se Sagen grundig an, ja og følge Frelserens Raad, Luc. XIV: Hvo som bygger et Taarn etc. Men jeg vil dog ved Frelserens Bistand vove det og paa den første Bededag gjøre Ansøgning. Hans Vilje ske i og med mig, saa veed jeg, jeg bliver vel og salig. Det er ellers ikke saa let en Sag at blive optaget i Menigheden, som man haver forestillet sig. Thi endskjønt

Arbejderne vel overlægge Sagen i Conferentsen, ja og have intet derimod, saa gjøre de dog saadant ikke af sig selv, men drage det for Frelseren og søge ved Lodkastning at kjende Hans Vilje herudi, som den, der prøver Hjærter og Nyrer; og de overlade Frelseren Menighedens ganske Direction og Førelse, som deres Hoved og General-ældste. Deraf kommer det, at mange, ogsaa rige og fornemme Folk, komme ej i Samfundet, omendskjønt de tit derom kan ansøge. De holde dem derfor vel for Guds Børn; men kan og have sine Aarsager, hvorfor det ikke sker. At rejse herfra igjen staar enhver frit for, endog dem, som blive optagne, og kan enhver heri gjøre efter sin Overbevisning. Men overgiver han sig derimod Frelseren og Menigheden til Pleje, og forbinder sig til at være Ham lydige, saa kan de ikke anse det med Lige-gyldigheds Øjne, naar han forlader Menigheden uden deres Vilje, siden de mene, at de paa Frelserens Vegne have en Rettighed til ham og maa staa til Ansvar for hans Sjæl; og da bliver al lemfældig Middel brugt til at vinde ham igjen; men med Gevalt bliver ingen tvungen til noget.

Den første Aften, jeg kom her, gik de ledige Brødre omkring her i Herrnhut med Musik, og sang imidlertid aandelige Sange; men kun een Gang om Aften siden Michaelis Dag for Vinter-Vejrligets Skyld; om Sommeren derimod sker det oftere. Jeg gik da med og prisede Lammet i min Enfoldighed; denne Musik er og besynderlig indtagende og igjennemtrængede. Der er ungefær 200 ledige Brødre. Hvor angenemt nu saadant maa være for alle dem, som elske Jesum, er let at slutte.

I Gnadeneck, her i Herrnhut paa Vaisenhusskolen og paa de ledige Brødres Hussal, i den herværende Berthelsdorfer Kirke er overalt Orgelværk efter Proportion, og om Søndag Aften, alle Fester og ellers saa er der Musik ved Sangen af alle Slags Instrumenter paa Vaisenhussalen, hvor Forsamlingen bliver holdt, og paa de ledige Brødres Hussal, saa at al Ting er lystig og glæder sig i

Herren. Og jeg formærkede intet affekteret, tvunget eller selvgjort Væsen, saa at enhver vel kan se og være overbevist om, at Guds Børn bo her og ere her forsamlede.

In Summa, i alt er der noget besynderligt og henrivendes. Og mærkværdigt er det, at der er saa mange arme, at de neppe have Brød og Vand, siden de ingen Lejlighed have til at fortjene noget, og dog gaa de altid renlig klædte og ere altid fornøjede. Jeg haver ikke heller hørt nogen klage, at ham fejlede noget, og saa vidt jeg kan mærke, om dem pludselig paa engang bleve alle Ting fratagne, skulde de alligevel være glade og holde det for en Naade af Frelseren og love Ham derfor.

Deres Tal overalt i Menighederne af de optagne Brødre og forbundne Sødskende, som jeg har hørt det paa en Bededag, skal bestaa af 20,000; 1400 Arbejdere og 480 Stæder, hvor Brødre findes; og er nu ungefær 16 Aar, siden Begyndelsen er bleven gjort til Menigheden, og 20 eller 21 Aar siden det første Hus blev bygt.

Her er ellers et plaiserligt Sted. Om Synd og Laster hører man slet intet her; hvad som sker, det sker af dem, som ere uden for Menigheden, eller rejse herigjennem. Jeg haver endnu ikke hørt en Ed, uden engang af en Rytter, som rejste her igjennem. Den ene kommer den anden tilforn med Kjærlighed; man ser lutter Omarmen og Kyssen, og de fleste Taler ere om Jesu Blod og Vunder, og om deres Lyksalighed, som ere komne til en sand Kjendelse og Forsikring om Naade i Jesu Blod. De fornemste her ere som de ringeste, og foragte ikke deres nedrige Brødre, der omgaas med dem som med deres Lige. Om ingen anden Aarsag var, saa maatte det for den Sags Skyld være en Behagelighed at være her. Man holde nu kuns andre Steder derimod, saa skal man finde kjendelig Forskjel. Men jeg vil ikke føre ham vidtløftig om; det er aabenbart, at Verden kan ikke anderledes gjøre det, saalænge de ikke ere frigjorte af Frelseren, og Jesu Blod haver trængt igjennem deres Hjærter,

og Hans Kjærlighed er ikke udøst i dem. De ere Slaver af Synden, de maa følge den Drift, de have.

Her rejse snart daglig Sødskende herfra, og andre fremmede komme her igjen, at det altsaa er immer her levendes. Nu nylig ankom fra Liefland en Baronesse Thiesenhausen, en Enke med Børn og Betjentere, og tænker at blive her. Her er høje og nedrige; Major Lützow, som haver været i dansk Tjeneste, og hans Frue er ogsaa her, og mange Studenter og Lærde.

Den 12. Oktober var Bededag, og blev fra Klokken halv et til halv fire snart intet andet end Breve og Efterretninger oplæst fra Sødskende og andre, som fra alle Verdens Lande vare skrevne til Menighederne, og imellem ethvert blev et Vers sunget, som derpaa kunde accordere. Derefter blev gjort Bøn paa Knæ og Taksigelse af den ganske Menighed. At anføre lidet deraf, saa blev iblandt andet en Underretning oplæst fra et stort Antal Sødskende, som i adskillige Selskaber vare rejste til Holland at overfare til Pensylvanien, hvad der havde begegnet ethvert Selskab dagligen paa Vejen, hvorledes da de kom til Holland, laa et Skib færdigt, som skulde indtage dem, og tilhører Menigheden, og hedder: En liden Kraft. Det skal være et stort Skib, besynderlig bygget og kjendeligt blandt alle dem, som ligge der, og haver 3 Dæk. Kaptejnen og Matroserne ere alle Brødre; paa det ene Flag er et hvidt Lam udstukket. Det fører intet Gevær eller sligt, men overlader sig blot til Frelserens Førelse. De ginge fra Holland først til England at tage andre Sødskende ind, og derfra ere de afsejlede til Pensylvanien. De ere over 120 Brødre og Søstre paa Skibet.

Min kjære Hr. Provst! har man ikke Aarsag til med Frelserens Formaning, Luc. XII, 56, at prøve denne Tid, som er stor og underbar og vel fortjener Agtsomhed. Ja kjendeligt er det nok, at Frelseren haver noget for.

Mit Navn kom paa samme Bededag uformodentlig for, da det var blevet skrevet fra Jylland til Menigheden.

Jeg sad ej vidt fra Læserne, som sagde derpaa til Menigheden: han er allerede ankommen; ønskede mig derpaa Lykke og Velsignelse, og sagde: Vi ville synge ham et Vers. Verset var af deres Sangbog og lyder saaledes:

Lass ihn alzeit verschlossen sein
 In deinem heiligen Seiten-Schrein,
 Dass er dir nicht genommen wird,
 Dass er alzeit dein' Gnade spürt.

Jeg blev ret i mit Hjærte beskæmmet, at saa mange Hundrede for min Skyld indfaldt til Frelseren; thi der vare særdeles mange Mennesker tilstede, og en stor Trang paa Salen.

Den 9 November var her Bededag, og blev ligesaa holden som forhen; iblandt andet var Efterretning, at Skibet med god Vind var afgaaet fra England. Derpaa blev oplæst et Diarium fra Brødrene i Grønland, hvilket virkelig var saare mærkværdigt, i det den ganske Egn, hvor Brødrene ere, er fast i Bevægelse, og hvorledes de ellers enfoldige, omvendte Grønlændere forkynde Frelseren iblandt hverandre og holde Bøn og Stunder.

Det er bekjendt, at Frelseren er Menighedens General-Ældste og dens Hoved. Ham til Ære bliver d. 19. Novbr. helligholdt, da de komme tilsammen paa Vajsenhuset; og bliver den ganske Dag tilbragt med Sang og Musik, og en Tale af Lærerne holdt; dog skilles de ad undertiden en halv Times Tid, og derimellem holdes og en Børne-Stund.

Menigheden gaar hver Maaned til Nadveren. Dagen eller nogle Dage tilforn blive alle Lemmerne tilspurgte om deres Hjærters Beskaffenhed, og hvorledes de staa med Frelseren. Befinder det sig hos en eller anden ikke rigtigt, eller de formærke, at de ere afkomne fra Naaden, saa blive de formanede for denne Gang at holde sig tilbage; og det holde de ikke for en Straf, men for en Naade. Om Morgenen kommer Menigheden, som skal gaa

til Nadveren, tilsammen paa Vajsenhus-Salen, og hvad der passerer, veed jeg ikke, men jeg holder for, at der endnu bliver holdt en Formanings- og Opmuntringstale. Derpaa gaa de ud til Berthelsdorfer Kirke, (der kan være saa vidt fra Herrnhut, som Gjøttrup fra Ørbrø; og naar nogle Vers ere sungne, saa træde Mandspersonerne ud i Gangen, og Fruentimmerne staa i deres Stole, og Præsten staar for Alteret. En Broder i den ganske Menigheds Navn beder, bekjender, at de ere arme Syndere, og beder om Absolution, som bliver dem og forkyndt af Præsten. Derpaa gaa de strax, Arbejderne foran, og annamme Herrens Legeme; og naar de det have bekommen, gaa de igjen i Stolene. Der efter træde Fruentimmerne ud og nyder det ogsaa, hvilke gaa atter igjen i deres Stole. Derpaa træde Mandspersonerne ud og annamme Jesu Blod, og forholde sig som forhen; ligesaa Kvindekjønnen. Imidlertid synges og spilles paa Orgelværket. Naar de komme tilbage hjem, holde de sig den Dag stille; men komme derefter tilsammen og takke Lammet derfor.

Jeg maa dog, som ovenfor, anføre deres Anstalter og Lejligheder, hvorledes dermed daglig om Vinteren tilgaar. Hver Morgen Kl. 5 bliver holdt Stund paa Vajsenhusets Sal, hvor der bliver gjort Bøn af Lærerne, nogle Vers sungne, og et eller to Kapitler af Bibelen kortelig igjennemgaaet og forklaret, hvorpaa alle, som kan, begive sig til deres Arbejde. Kl. 8 om Formiddagen er Børne-Stunden, hvor Børnene med deres Informatores komme sammen paa Vajsenhussalen, der bliver da en Bøn gjort, en Opmuntringstale holdt, og nogle Vers sungne. Voxne kan og komme derind, hvem som vil.

Dagen over have Arbejderne i Menigheden, puto, de ældste, Forstandere, Medhjælpere, de syges Opvartere, Tjenere og andre, paa visse Dage og Stunder deres Conferentser og Sammenkomster, hvor de overlægge, hvad til Frelserens Ære og Menighedens Velfærd og enhver Sjæls bedste synderlig kan geraade.

Om Aftenen i Mørkningen bliver der blæst i Trompeter, og komme alle Sødskende paa et Kvarters Tid tilsammen, de som pleje at gaa til Nadveren. Hvorledes det gaar til, veed jeg ikke, og har endnu ikke været derhos. Der bliver hver Dag talt over et Sprog, som er Menighedens Læsning.

Kl. 7 bliver der ringet til Selskabet, og den ganske Menighed er inddelt i smaa Selskaber fra 8 til 12 Personer i hver. En iblandt dem, som er velgrundet, holder det. De ledige Brødre have deres Selskaber iblandt sig, de gifte Mandspersoner iblandt sig, de gifte Kvindepersoner iblandt sig, de ugifte Søstre iblandt sig, saadant, at der er ingen Blanding. Ethvert Selskab kommer to Gange om Ugen paa deres bestemte Sted tilsammen, der bliver først et Vers sunget, og korteligen bedet, at Frelseren vil være iblandt dem og velsigne dem, hvorpaa de tale med hverandre, og enhver aabenhjærtig siger, hvorledes det staaer til med hans Hjærte, hvad for Vederstyggelighed og Ondskab han deri formærker, om han befinder sig i en brændende Kjærlighed til Frelseren, eller om han er kold, død og uempfindlig imod ham og hans blodige Forsoning; om hans voxer i Naade eller aftager. Denne holder jeg for, at være en af de fornemste og Hovedanstalter i Menigheden, og den holdes og bevares af dem med største Troskab og Ivrighed, for den store Nyttes Skyld, som deraf flyder. Thi Sjælene kan da ej lettelig blive sikre, sove hen og frafalde; deres Hjærters Vederstyggelighed bliver dem aabenbaret, og opdaget hvad Fjendskab, der naturligvis strider i Hjærtet imod Frelseren, hans Fortjeneste og Menighed, paa det de blot maa lære at holde sig til Jesu Blod og bekomme af ham al Kraft og Visdom, Hellighed, Retfærdighed og Salighed. I samme Selskaber bliver det Sjælene sagt og vist, enhver efter sin Omstændighed, hvorledes de skal forholde sig, at de kan komme til en sand Nydelse og Kraft af Naaden. Enhver Sjæls Omstændighed bliver derved Arbejderne i Menigheden be-

kjendt, for at overlægge, hvorledes enhver, som det ej vil fort med, staar til at hjælpe, og forebygge, at her og der ej skal opvoxte en ond Rod, og mange derved skulle besmittes, og at de kan oprette de hængende Hænder, Ebr. XII. Med et Ord den Nytte er ubeskrivelig stor. Jeg haver aleneste kortelig villet vise noget deraf; man veed, hvad Fjenden har i Sinde, derfor er det fornødent at bruge al Forsigtighed. Jeg takker min Frelser for den store Naade, at han haver bragt mig arme uværdige Menneske til en Menighed, hvor han haver indrettet saa herlige Anstalter. Hvad har Du dog set paa mig, min Frelser! eller hvad har bevæget Dig dertil. Ikke andet end min Fordærvelse og øm forbarmende Kjærlighed. Hav fremdeles den Naade for mig og lad mig bekomme Nytten deraf!

Det er altsaa af mig venteligt, at jeg ingen Forlængsel haver efter at komme herfra, med mindre Menigheden fandt det for godt. Men mit Hjertes Forlængsel er aleneste efter et i Kjærlighed bestandig brændende Hjærte til Frelsen, og at jeg maatte bekomme Kraft af hans Blod og Vunder, og deraf tage Naade for Naade. Ak min Jesu! lad mig hensynke i dybeste Erkjendelse af min Elendighed og Uværdighed for Dig, og leve alene af din Naade.

8³/₄ er Synge-Stunden, hvor der bliver talet over et Vers af Bibelen, og sunget adskillige Vers, som derpaa accordere, og bedet. Derpaa, naar de andre gaa bort, bliver Stunde-Bederne et Kvarters Tid tilsammen. Hvad der bliver handlet, veed jeg ikke.. Af disse Stunde-Bedere (som de saa blive kaldte) har enhver, saavel Mands- som Kvindes-Person, sin visse Time, enhver for sig selv paa sit Sted at forblive for Frelseren i Bøn og Paakaldelse, saa at Frelseren uophørlig Dag og Nat bliver paakaldet i Menigheden. Til sidst bliver der nogle Vers sungne paa Brødrhus-Salen, og ventelig ligesaa hos andre i deres Chor, og holden en Tale af de Ældste, Forstandere eller Ar-

bejdere iblandt de ledige Brødre, som de finde, kan være dem tjenlig, som varer ungefær et Kvarters Tid.

Om Søndag og Søndagaften bliver der ingen Selskab holdt. Tredie Lørdag i hver Maaned er først almindelig Bededag, dernæst Abendmahls-Dag og siden Børnenes Bededag.

Jeg kunde anføre meget om denne Børnenes Bededag, men det er for vidtløftigt; i Synderlighed hvorledes alle Børnene ligge paa deres Knæ en lang Tid for Frelseren, og enhver tilbeder Frelseren for sig uden Forskrift, af sit Hjærte. Diende Børn blive bragte hertil paa Armene og blive Frelseren opofrede. Børnenes Opdragelse er uden Lige, og bliver der af høje og nedrige fra mange Steder hidsendt Børn for at opdrages. Man ser ej her Børn at løbe og spille paa Gaden, man lader dem ej saaledes opvoxte i Letsindighed, Forfængelighed; men der bliver flittig agtpaagivet, at de kun opholdes i deres Daabs Naade. De have alligevel deres Tid at bevæge sig og spadserer under Tilsyn af deres Informatoribus; men aldrig bliver den tilbragt med Lyst.

Om Onsdagen Kl. 8 til 8^{1/4} er en Bibel-Stund for de ledige Brødre paa Vajsenhus-Salen, og bliver da et Kapitel forelæst af det N. T., og derhos tilspurgt, om noget deri var uforstaaeligt for nogen, han da vilde spørge, at Sagen kunde blive ham tydeliggjort.

Om Søndag Morgen Kl. 6 er den ordinære Morgen-Stund. 8^{1/2} ringes til Kirke, da man gaar ud til Prædiken til Berthelsdorfs Kirke. Imidlertid er der dog en Stund paa Salen for Børnene, og begynder Kl. 10. Fra Kl. 1 til 4 er Klassernes Viertel-Stund; thi Menigheden er inddeelt i mange Klasser. Jeg vil ikkun tale om de ledige Brødre, som ere otte Klasser. Naar enhver Klasse skal samles, bliver der ringet, og er enhver Klasse lidet over et Kvarter tilsammen. Her bliver af de Ældste eller de ledige Brødres Forstandere mestendels enhver tilspurgt, hvorledes det er beskaffen med hans Sjæls Tilstand, og

hvad de ellers kan have at tale med en og anden om. Naar Klasserne ere til Ende, saa forsamler sig det ganske Ledige-Brødrechor, og bliver da et Vers sunget og en Tale holdt af de Ældste, eftersom Choret er beskaffen, som varer noget mere end et Kvarter. Kl. 5 er atter en Stund for Børnene og hvem der vil gaa derind. Kl. 7 er die Gemeine-Stund, som bliver holden for den vigtigste om Ugen, da der bliver talt om Dagens Losung. Derpaa følger, som paa andre Dage, Stunde-Bedernes Viertelstund. Og dernæst Viertelstund paa de ledige Brødres Sal.

Om Begravelser vil jeg ikke skrive meget. Her bliver set derpaa, hvorledes Sjælen kan bringes til Jesum, og ved en sand Tro forenes med Ham; saa vide de, at om de endskjønt dø, saa gaa de til Frelseren. Og derfor ser man ikke, at de græmme sig over deres afdøde, men blive ofte med Musik gelejdede til deres Hvilested. Der bliver og ofte holdt en liden Tale og Taksigelse til Frelseren af en eller anden Broder ved Graven.

Nu kan vel ingen nægte, at Jesus Christus, det slagtede Lam, haver kjøbt alle Mennesker med sit Blod, og at de med al Ret skulle være en Løn for hans Smerte. Naar nu nogen nægter og indeholder en Arbejder sin Løn, saa bliver jo det holdt for en himmelraabende Synd, hvorover ogsaa Herren haver været nidkjær i det Gl. Test. Maa man da ej tilstaa, at deres Fordømmelse er ret, der ej alene selv afholder sig fra Frelseren, men endog vil med al Magt hindre, at Lammet maa ikke faa de Sjæle til Løn, som Han saa dyre haver forhvervet, men at alting maa blive i Sikkerheds Søvn? eller og de vise Sjælene paa det og det, paa Pligter, at vorde from, at bedre paa sig, da de dog ingen Kraft have dertil, og vise dem ikke directe til Lammet som deres Herre, der vil og kan hjælpe dem alle, at de ganske maa blive hans Ejendom med Liv og Sjæl, paa det de ganske maatte være til hans Tjeneste, til hans og hans Faders Ære i Verden. Viser mine Børn til mig, siger Herren, og atter: uden mig kunne

de intet gjøre. Træet maa først være godt, førend det kan bære gode Frugter. Hjærtet maa først være forandret, der maa være noget gaaet for sig deri; men det bliver forandret ved Jesu Blod. Ak! at dog alle Sjæle gik til Jesum, de maatte være, hvordanne de vilde, og ej aflode med Bøn og Begjæring, indtil han velsignede dem, og de fandt Hans Blod og Forsoning og Aand i deres Hjærter.

Alle Anstalter og Lejligheder i Menigheden ere derfor saaledes indrettede, at ej alene Sjælene i Menigheden, og de, som komme til Menigheden, maatte blive en Løn for Hans Smerte, men endog at de derved og ved den dermed virkende Naade kunde blive tilberedte dertil, eftersom enhver har Naade og ham bliver et Pund betroet, at han kunde forkynde Hans Død og indbyde alle til at give sig under Frelserens Cur og blive hans Ejendom. Herover finde de den største Glæde og agte det for en stor Salighed, at de maa blive værdige til at aflægge deres Vidnesbyrd. Og ere Menighedens Lemmer derfor adspredte i Europa, Asien, Africa og America, og ere iblandt Hedninger, Mohrer og Christne, ja iblandt det allervildeste Folk. Hvor Frelseren ikkun aabner dem en Dør, der forsummer Menigheden sig ikke, men skikker Lemmerne, som have dertil Drift, fort blot paa Frelserens Førelse og Forsørg; og de bære deres Salighed i Hjærtets Grund med sig, som gjør dem glade og fornøjede i al Kummer og Viderværdighed. Og at Frelseren og hans Aand er deres Sjæle inderlig nær, kan man vel slutte af alle Omstændigheder, hvilket de og endrægtelig tilstaa og sige: Saa længe Jesu Blod finder ikke sin Kraft i Sjælen, er Sjælen ikke heller tilforladelig. Holder man saadant imod Guds Ord, saa kommer det ganske nøje overens dermed. Forjættelserne staa ganske tydelige og klare. Jeg maa dog anføre nogle for at betage Deres Umage at opslaa dem: Luc. XII, 31. XVII, 21. Rom. XIV, 17. Joh. XIV, 21. Legemlig Aabenbaring venter man ej, indtil Herren kommer selv, og alle Mennesker skal se Ham; saa maa der da

noget gaa for sig i Hjærtet. Paulus siger, 1 Cor. II: Vi have annammet den Aand, som er af Gud, og kunne vide de Ting, som ere skjænkede af Gud. Saa maa det være kjendeligt og føleligt. Item Eph. I, 13 siger han: Med hvilken I og, der I troede, bleve beseglede. Og Rom. V, 5: Guds Kjærlighed er udøst i vore Hjærter etc. 1 Joh. II, 13: Derpaa kjende vi, at vi blive i Ham, og Han i os. 1 Joh III, 20: Derpaa kjende vi, at Han bliver i os, af den Aand, som Han gav os. Er nu Gud i sine troende, er den H. Aand dem meddelt, paa det de skulle vide, hvad dem er givet af Gud, saa maa det vel, som før er meldt, være kjendeligt og tydeligt.

Men paa det at ikke nogen skal tænke, at derved bliver forstaaet den vunderbare og extraordinære Helligaands-Udgydelse i den første Kirke, saa siger Apostelen, Rom. VIII, 9: I ere ikke i Kjødet, men i Aanden, saafremt Guds Aand bor i eder. Men hvo som ikke haver Christi Aand, den er ikke Hans. Og saamange, som drives af Guds Aand, de ere Guds Børn. Saa maa vel alle Guds Børn forstaaes derunder, siden alle Guds Børn maa have den Helligaand, og de, som ej have Ham, ere ikke heller Hans Børn. Men Apostelen siger, 2 Cor. VI, 16: I ere den levende Guds Tempel etc. 2 Cor. XIII, 5: Kjende I eder selv, om Christus er I eder. Col. I, 27: Hvilken er Hans Hemmeligheds herlige Rigdom, nemlig Christus, som er i eder, etc. Apoc. II, 17 hedder det, at han vil give dem et nyt Navn, som ingen kjender, uden den som annammer det; og Peder siger, 2 Ep. I, 4, at de blive delagtige i den guddommelige Natur; og mange andre Steder flere. Guds Forjættelser ere Ja og Amen, og kan man fast bygge derpaa. Altsaa maa der vel gaa noget besynderligt for sig i sande Guds Børns Hjærter, som de alene vide, og Verden ikke kan indse, siden den ikke haver erfaret noget deraf. At de nu staa i saadan stor Salighed, er Frelseren den eneste Aarsag til, og hans blodige Fortjeneste. Derfor bliver her i Menigheden snart

ej talet om andet, end om Jesu, Hans Fyldestgjørelse, Hans Blod og Vunder, og paa Ham bliver alting vist, og paa denne Klippe ere de bygte. De synge derfor her:

Wir haben an dem Lamme satt,
Wer noch anders weiss und hat,
Gehöret nicht zu unser Schaar;
Das Lamm, das ist uns alles gar.

Og atter:

Ich will kein ander Heil,
Begehrt auch keinen Theil
An andern Seligkeiten
In Zeit und Ewigkeiten,
Als den, Du mir erworben,
Da Du für mich gestorben.

Item:

Ach, mach mich allenstunden so,
Mein Gott! in Deinen Wunden froh.
Die blutige Gerechtigkeit,
Die bleibe meine Kraft und Kleid.

Jeg haver anført dette vidtløftigt, for at vise Menighedens Grund, og om den ikke med Rette maa ansees for en Guds Menighed og Lammets Vidne; og om ikke i Steden for at tale ilde paa den, og opdigte mange Løgne om den, eller eftersige dem, forfølge dens Lemmer, gjøre dem mistænkte og holde dem for det liderligste Pak, ja ganske bespøtte dem, og udraabe deres Sager for djævelske, da det kan være den Helligaands Virkning og Drift, som jeg holder det for — hvis det nu var saa, at man fejlede i sine Tanker, hvem bespøttede man da, Gud eller Menneskene? — burde man ej i den Sted meget mere elske dem og takke Frelseren, at han i denne sidste Tid har aabenbaret og bevist sig paa saa mange tusende Menneskers Hjærter til Hans Navns Helliggjørelse. Jeg ønsker af mit Hjærte, at alle

de, som til denne Stund (kan vel være, at de have været indtagne af falske og opdigtede Paakastelser) have haft noget at sige imod Menigheden, at de, paa det de ikke skal stampe imod Braadden, vilde lidet tilsidesætte deres forudfattede Meninger og Bitterhed, og tænke kun: Mulig du kan være blind og ikke begribe Sagen; og lade det være sig en ret oprigtig Alvorlighed at se Sandhedens Grund ret ind; anraabe den Herre Jesum om sin Helligaands Oplysning, saa de maatte i den Helligaands Lys undersøge Sagen nøje efter Guds Ord, saa skulde det finde sig anderledes. Thi man maa spørge hvilket Menneske, man vil, om han er et naturligt Menneske eller igjænfødt i Sandhed; faa skulle tilstaa, at de ere endnu naturlige, og de fleste ere det dog, og de mange, som nu indbilde sig, at de ere igjænfødte og Guds Børn, kan jo, saa længe de ere i den Tilstand, ikke se Sagen ind. Det naturlige Menneske fatter ikke de Ting, som hører Guds Aand til etc., og ingen vil dog tilstaa, at han endnu er i sin naturlige Tilstand; alligevel dømmer han immerfort som den blinde om Farverne. Frelseren er bleven gjort os af Gud til Visdom; faa vi den ikke fra Ham, saa faa vi den i Evighed aldrig, vi maa være saa lærde og kloge, vi være vil. Frelseren er sin Kirkes Hovedhjørnesten; men stødte ikke de fleste i Hans Kjøds Dage an paa Ham? Var Han ikke en Forargelses Klippe? Det gaar Legemet som Hovedet, Tjeneren som Herren; have de stødt an paa Ham, de maa og paa Hans Menighed; have de forfulgt Frelseren og bespottet Ham, saa gjøre de ligesaa ved Hans Børn. Og maa man vel mærke, at Guds Børn blive ikke forfulgte uden i den Hensigt, at de mente at gjøre Gud en Tjeneste dermed. Den Intention er god, men fortjener alligevel en slet Løn. De mene, at de i Hjærtet ere overbeviste om, at Gud sker en Tjeneste dermed, alligevel de ere blinde, endnu naturlige. Saa' de, saa skete det ikke; kunde de aleneste overtale sig til at tro, at de vare blinde, saa kunde de snart hjælpes. Frel-

seren er kommen for at oplade de blindes Øjne, maatte aleneste en Draabe af Jesu Blod falde paa deres Hjærter, for at opvarme og optænde dem i Kjærlighed, saa skulde de snart faa en anden Indsigt, de skulde ikke kunne andet end elske; thi Guds Børn forfølge aldrig noget Menneske; hvad som sker, det sker i en kjærlig Hensigt.

Jeg maa endnu anføre noget. Den herrnhutiske Menighed bliver ubillig holdt for sekterisk, ligesom den skille sig fra alle. Men den gjør tvertimod; thi omendskjønt de ikke forholde Sandheden, men stille den enhver for Øjne, og vise, hvad Ret og ikke Ret er, og hvad til Sjælens Opbyggelse og Føring kan være tjenligt, ja umisteligt og nødvendigt, saa skille de sig dog derved ikke af, men de blive i den evangelisk-lutherske Religion, de holde sig til den, de formane alle at blive ved den, de opholde mange derved, som ellers staa paa Springet at gaa over til Separatisterne eller andre Sekter; de drage mange Separatister tilbage til Kirken. Men de have aleneste deres Kirketugt og Anordning iblandt sig efter den første Christen-Kirke. Og derfor kan de vel ikke blive ansete, som de udgjorde en egen Sekt. Den lutherske Religion er jo fast i alle Kongeriger, Fyrstendømmer og Provindser adskilt i Ceremonier, og har mestendels hver sin Ritual for sig selv. Hvem vilde derfor sige, at der var saa mange Sekter, som Kirkeceremonier. Menighedens Sag er allerede nogle Gange ved Commissioner nøje bleven undersøgt; men de have ikke kunnet bevidne andet om dem, end godt.

Hvad Samfund er anlangende, saa bliver det af Menigheden anset som noget nødvendigt og opbyggeligt. Man har nu ikke Behov alene at tro de helliges Samfund; men man kan se det for Øjnene adskillige Steder. Frelseren er og derfor død, at han kunde tilsammenbringe de Guds Børn, som vare adskilte, Joh. X. I den første Kirke havde de Christne eet Hjærte og een Sjæl. I Verden hedder det saa: Enhver for sig og Gud for os alle. Men

saa maa det ikke være, Gud sørger vel for os alle, men i det øvrige skal det gaa til efter Pauli Formaning, Phil. II: Enhver anse ikke sine egne Ting alene etc. Derved bliver ikke forstaaet, at alle Ting skal være tilfælles, enhver beholder her i Menigheden, hvad han har; men man holder for, er man skyldig at lade sit Liv for Broderen, saa maa heller ikke ens Gods være ham voxet fast til Hjærtet. Men hvad der kan udrettes i saadan en Menighed, som staar i Samfund, til Frelserens Ære og Sjælenes Opbyggelse og Føring, har Erfarenhed vist, og viser det endnu dagligen til alle Menneskers Forundring. Og hvorledes er det saa underligt, at hvad som er ligesindet, holder sig tilsammen? Man ser jo, at det gaar just saa i Verden; det er noget gammelt og sædvanligt.

Men man maa ikke tænke, at man derfor her holder for, at man ikke kunde blive salig, uden i denne Menighed. O nej! man holder for, at mange tusende Mennesker udenfor denne Menighed kan blive salige, dersom de kun erfare i deres Hjærter Jesu Blod og dets Kraft, og blive frigjorte af Guds Søn fra Satans Baand. Men dog, at være i Menigheden holder jeg for en besynderlig Naade af Frelseren, som jeg tilforn har meldt om mig, for den Nyttes Skyld, som enhver Sjæl har deraf, hvilken viser sig ogsaa kjendelig. Enhver, der lidet eftertænker Sagen, maa selv tilstaa det.

Man maa og ikke tænke, at de fornemme ere ganske bundne til de mange Anstalter, Stunder og Selskaber. Nej enhver har Frihed til at gaa i dem og at blive derfra, efter deres Overbevisning; naar kuns Arbejderne og Brødrene vide, at man staar i Naaden og ikke bliver lunken og kold, saa er det godt. Alt saadant bliver og saaledes forandret, at det ikke skal blive nogen som en Lov, men aleneste saaledes, at det kan være til Opbyggelse og Sjælenes Førelse, og kan findes bekvemmest til den eller den Tid. Thi alt Lovvæsen og tvungen Værk er ganske mod Menighedens Sind.

Arme Syndere, der finde og føle deres Elendighed, de blive her for bestandig. Men de fromme, der mene endnu at have noget godt, og vil ikke lade sig overbevise at blive til arme, elendige, fordømte og forlorne Mennesker, dem lykkes det ikke her. Der bliver altsaa her lært, at de alle ere fordømte Syndere, førend de bekomme Naade, og naar de have bekommet Naade, blive de dog arme Syndere, og dersom de ikke altid holde sig til Jesum ved hans Blod og Vunder, og blive holdte ved hans Naade og Kraft, saa kunne de hver Time falde i alle Synder og Laster.

Jeg har endnu kunnet skrevet meget mere om Mønheden, saasom om deres Kjærligheds-Maalid, som var endog brugeligt i den første Christen-Kirke, og om andet mere, men jeg holder for, at Brevet er blevet langt nok; maaske der kan en anden Gang blive skrevet noget mere endnu.

Jeg beder at have den Kjærlighed for mig, at bære Omsorg for, at den Andel, jeg endnu har i det Hus udi Gjøttrup, maatte jo før jo hellere blive solgt, saafremt det endnu ikke er sket, og Pengene leverede paa det Sted, som jeg har bedet.

Næst deres Velærværdighed beder jeg hjærtelig at hilse Deres Kjæreste og takke hende meget for al Godhed imod mig, iligemaade Hr. Johannes Friedenreich ¹⁾ og Kjæreste, Hr. Bloch ²⁾ og hans Hustru, Sr Mads Gregersen Spentzer, hans Hustru og Søn, Hr. Jørgen Clementin ³⁾ etc., Hr. Rantzov, Monsr Holm, Hr. Herredsfoged Bruun,

¹⁾ Vistnok Provst Daniel F.'s Søn, der var Præst i Næsborg, Salling og Ovtrup.

²⁾ Formodentlig Præsten Jens Bloch i Haverslev og Bejstrup.

³⁾ Var Kapellan hos Provst Friedenreich i Kjettrup og Gjøttrup, og blev senere hans Eftermand.

Hr. Niels i Kollerup ¹⁾, Hr. Herredskriver, Hr. Jørgen ²⁾ i Hjortals etc., Hr. Kancelliraad Lælius etc., Hr. Lieutenant Bruun og etc., Monsr Petersen og etc., Hr. Mag. Langgaard ³⁾ etc., Hr. Otto Krogstrup ⁴⁾, Hr. Henrik Jespersen ⁵⁾ og etc., Hr. Ole Abel etc. I Aalborg: Hr. Biskop Brorson, Hr. Peder Clementin og etc., Hr. Johan Juul og etc., Hr. Apoteker og hans Hustru, Hr. Kateket Ilum, og ellers alle bekjendte Venner, ogsaa den Broder af Menigheden, Handrup og hans Hustru, hvor De kan finde Lejlighed dertil.

Hvad jeg har skrevet, beder jeg at optage i Kjærlighed; jeg elsker Dem alle hjærteligen, og har ikke andet end Aarsag dertil, eftersom jeg tror, at der er ikke et eneste Menneske, som vil mig ilde eller ønsker mig ondt. Jeg kan oprigtig forsikre Dem, at jeg fast alle Dage tænker paa Dem samtligen i Bønner for Frelseren. Han bønhøre det af Naade, at vi omsider maa findes sammen for Lammets Trone igjen og Ham enstemmig love og prise. Thi Lammets, som er slagtet, har kjøbt os med sit Blod, Ham tilhører derfor al Ære i Tiden og i al Evighed. Ak, kjæreste Venner! lader os søge at stadfæste vores Udvælgelse, som vi alene finde ved Naaden i Jesu Vunder.

Og eftersom jeg veed, at De alle elske mig, og vil gjerne have Underretning om mig og Menigheden, hvormed jeg ogsaa er bleven anmodet, saa beder jeg nu, at De oprigtig viser enhver dette Brev, eftersom jeg kan bekjende det for alle Mennesker, hvad jeg har skrevet.

Gjør mig den Ære, og skriv mig med det første igjen til, hvorledes det gaar Dem, thi jeg har endnu ikke forglemmt den Egn, og det kunde vel føje sig, at jeg endnu

¹⁾ Hr. Niels Kuur var ugift, derfor staar ved ham intet „etc.“, der ellers betegner Hustru og Børn.

²⁾ Hr. Jørgen Lund († 1746).

³⁾ Præst i Thorup, Klim og Vust.

⁴⁾ Kapellan sammesteds.

⁵⁾ Præst i Aggersborg.

engang kom derhen. Fra Kolding og hertil har jeg rejst 96 Mil, og hvor langt der er fra Kolding til Gjøttrup, veed De bedst selv. Jeg udbeder mig Deres Kjærlighed og Erindring, og er alletider

Velærværdige Hr. Provst

Deres hengivne Tjener

C. von Holstein.

Herrnhut den 20 Decbr. 1743.

P. S.

Da dette Brev imod Forhaabning blev liggendes og ikke kom bort, og min Optagelse i Menigheden imidlertid skete, saa skulde jeg, efterdi der endnu var Rum, derom melde noget.

Om Julenat fra Kl. 10^{1/2} til om Morgenen 3^{1/2} var hele Menigheden paa Vajsenhusets Sal forsamlet, lovede prisede og takkede Frelseren med Sang. Der blev og holdt Tale og bedet for den uudsigelige Kjærlighed, Jesus har bevist Menneskene, at Han var bleven et Menneske for at forløse os, at Han kunde lide og gjøre Fyldest for os alle.

Nyaars Nat var Menigheden igjen tilsammen og takkede Ham for hans første Blods Udgydelse. Paa samme Tid blev og et Diarium om Herrnhut oplæst for Menigheden, og hvad der det ganske Aar i Menigheden var passeret, og takket Frelseren for sin Naade, Beskjærmelse og Førelse, og ombedet om sin Velsignelse for det tilkommende Aar.

Deres Velærværdighed kan saa ungefær se, at de alletider omgaas med den højlovede Frelser og ligesom Børn lege for Ham, fornøje og fryde sig i Ham, som deres saa inderlig elskede Hoved og Herre, der har kjøbt dem, og som de have at takke for al deres Salighed, som de har nydt og i Evighed skal nyde.

Den 4 Januar var igjen Bededag, hvor alle Breve og Efterretninger, som før er meldt, blev oplæst for Menigheden; og Optagelsen i Menigheden sker ogsaa alle Tider paa samme Dag. Jeg anholdt ogsaa ved mit Brev hos Menigheden om at blive optagen, hvilket skete, efter at de, som sædvanligt, ved Lodkastning havde erfaret Frelserens Vilje, at det maatte ske; hvilket dog er sjeldent, at det sker saa strax. Da mit Brev var oplæst, blev for mig sunget:

Verbirg seine Seel' aus Gnaden in deine Herrlichkeit,
Schreib seinen Namen auch ins Buch des Lebens ein,
Und bind' sein' Seel' fein fest ins schöne Bündelein!

Jeg blev altsaa med 16 andre Personer optagen i deres Samfund, hvor derved blev sunget:

Nimm sie mit Liebes Erbarmen
Beim Herz und bei den Armen,
Und setz' ein Siegel drauf!
Lass sie verschlossen werden
Vor dem Geräusch der Erden;
Dich aber mache Selber auf.

Videre blev sunget:

Lass sie durch deine Nägelmahl
Erblicken ihre Gnaden-Wahl,
Durch deine aufgespaltne Seit'
Ihr' arme Seele stetz geleit'!

Og derpaa:

O Jesu Christ erhöre mich,
Nimm und verbirg sie gantz in Dich,
Schlies' sie in deine Wunden ein,
Dass sie für den Feind können sicher sein!

Herpaa blev holdt en kort Tale om Optagelsens Vigtighed, og derefter blev strax af Lærerne af Hjærtet sunget,

men Menigheden sang dog med, hvilket en af Brødrene antegnede:

Herr, der Du den gespaltnen Schrein
 In deiner Seite trägst,
 Und ohne Zweifel da hinein
 Noch manche Seele legst,
 Es bittet deine Kreutz-Gemein'
 Nimm jetz zu dieser Stunde
 Die siebzehn in den Seiten-Schrein
 In deine heilige Wunde;
 Wo wir arme Sünder sehen
 Unser Gnaden-Wahl,
 Da wollen wir sie hineinfliehen
 Ins heilige Seiten-Mahl.

Imidlertid stod den ganske Menighed op, og Arbejderne i Menigheden traadte til dem, som bleve optagne og kyssede enhver af dem staaende for sig. Arbejderne blandt Brødrene kyssede Mandspersonerne, og Arbejderinderne iblandt Søstrene kyssede Fruentimmeret. Ved Kysset blev sunget:

Nimmt hin den Segen von dem Kreutzes-König
 Und von dem Volck, das er gesegnet hat,
 Das sei euch zum Geschencke nicht zu wenig,
 Denn daran hat Geist, Leib und Seele satt.
 Gehet werdet kleiner,
 Im Bluthe reiner,
 In Wandel feiner
 Bis in den Todt.

Derefter blev sunget:

Schlies sie in deine Wunden ein,
 In die offne Höhle,
 Bind' ins Lebens Bündelein
 Eine jede Seele.

Saa faldt den ganske Menighed paa Knæ, og Lærerne ved Menigheden bade hjærteligen for os, som bleve optagne. Tilsidst blev der sunget endnu et Vers¹⁾.

At nu herved er gaaet for [sig] en stor Bevægelse i mit og andres Hjærter, kan man lettelig forestille sig, da jeg nu har naaet det Maal ved min Frelasers store Naade, hvilket jeg saa længe har ønsket, og hvorefter jeg har rejst saa langt. Jeg veed ikke, hvorledes jeg tilfulde skal takke det allerkjæreste Lam; jeg har og ganske opofret mig Ham med Liv og Sjæl, og finder derudi min største Fornøjelse og Salighed, at jeg aldeles maa og tør være Hans Ejendom; og jeg veed, Han vil bringe mig videre og endnu skjænke og vise mig mere Naade og Salighed.

Ak! jeg kunde skrive endnu mere derom; thi min Pen løber af Fornøjelse; men Rummet tillader det ikke. Saa meget vil jeg endnu sige: om en kunde skjænke mig et Kongerige med den Condition, at jeg igjen skulde begive mig af dette Samfund, takkede jeg derfor; hvilket jeg kan bevidne for Gud; thi jeg udvælger hellere, om det skulde være, at lide ondt med Guds Folk, end at have den timelige Fornøjelse. Min Hr. Provst kan desto snarere tro mig her udi, eftersom det er ham vel bekjendt, hvad jeg for den Skyld har sat tilside for at være hos denne kjære Menighed, da jeg dog alene i Forhaabning, og saa at sige paa noget uvist, rejste fra Jylland, om jeg ikke ganske havde betroet mig til Frelseren, da der sammesteds jo ikke fattedes mig noget i de timelige Ting. Skulde der endnu være nogen, som endnu havde nogen Mistanke om Menigheden, saa beder jeg dem, at de ikke lader saadant faa nogen Rod i Hjærtet. Vil de bevise mig den Kjærlighed og skrive mig saadant til, skal jeg søge og gjøre mig en Fornøjelse deraf at betage dem samme, og det i al Enfoldighed. Thi lærd er jeg ikke,

¹⁾ Ogsaa dette findes anført i Beretningen; men da Afskriften er saa uheldig, at det ikke er godt at faa Mening i, udelades det her.

som enhver veed vel; jeg vil gjøre det efter den Indsigt og Naade, som Frelseren vil give mig dertil.

Jeg venter med det første igjen nogle Linier fra Dem. Opskriften paa Brevet er ordinær, tilsidst staar derpaa: per Bautzen à Herrnhut in der Lausitz, og bliver frankeret til Hamborg.

Nu Frelseren være Dem nær og velsigne Dem!

Den 9. Januar 1744.

Foruden foranstaaende Stykke og et Par vedrørende Holger Rosenkrands, hvilke ville blive meddelte eller omtalte i Fortsættelsen af Brevene til og fra denne Mand, indeholder det her benyttede Hdskr. (Addit. 283, 4to.) en Del andre Bidrag af kirkehistorisk Art, som det mulig kunde være af Interesse at have en Fortegnelse over. En saadan skal derfor her til Slutning meddeles:

Prof. Dr. Hans Bartholins *Observationes anti-pietisticae*.

Mag. Holger Nyeholms Brev til Mag. Morten Reenberg angaaende et Skrift, trykt paa Dansk i Vajsenhuset i Kjøbenhavn, kaldet: *Det aandelige Spejl*¹⁾.

Et kort Underretning om det seltsomme pietistiske Spørgelse (se Kirkehist. Saml. 3. R. IV, 86—7).

En Aftensangsprædiken holden i Trinitatis Kirke i Kbhvn. af Hr. Peter Nicolai Holst, hvilken gav Anledning til hans Suspension²⁾.

P. K. Paludans³⁾ Brev til hans Biskop angaaende Skriftestolen (udat.).

¹⁾ Jvfr. Kirkehist. Saml. 3. R. III, 828.

²⁾ I den foreliggende Afskrift siges denne Prædiken at være holdt d. 31. Maj 1733; men af Theodorus's Skrift: Peter Nicolai Holst, det attende Aarhundredes Søren Kierkegaard, S. 15, ses, at den maa være holdt d. 6. Sept. s. A.

³⁾ Peder Kjeldsen Paludan var 1733—58 Præst i Hellevad, Helligum og Ørum i Aalb. St.

Brev fra Mag. Peder Hersleb, Biskop i Aggershus Stift, til Hr. Ejler Hagerup, Biskop i Trondhjems Stift, angaaende Skriftestolen, skrevet 1734.

Eusebii Philadelphi Hyrdebrev, indeholdende en hjertelig velment Erindring til de Lemmer af den danske Kirke, som nu i Hobetal forfalde til Separatismum (udat.).

Mag. Laurids Sahls Tiltale til Hr. Friderich Christian Friis, Sognepræst til Hjarup og Vamdrup Sogne i Ribe St., hvori gjøres nogle Anmærkninger over en Del Sætninger, som han har behæget at fremføre i Pristractaten om en guddommelig Forlørsers Fornødenhed¹⁾.

Hr. Friderich Christian Friis's Gjensvar til M. Laur. Sahls Tiltale og Anmærkninger.

Mag. Laur. Sahls Replik paa Hr. Friis's Gjensvar.

Derefter følger Afskrifter af en Række ældre Aktstykker, vedrørende kirkelige Forhold, af hvilke en Del ere trykte paa forskjellige Steder, samt desuden nogle biografiske Optegnelser om Dr. theol. Ejler Hagerup (Præst i Arendal), Dr. theol. Otto Holmboe (Slotspræst paa Aggershus), Dr. med. Ancher Anchersen (Læge i Ribe), Mag. Hans Dinesen Mossin (Præst i Randers) og Prof. Caspar Fred. Munthe.

¹⁾ Det nævnte Prisskrift er trykt i Sorø 1763. Om F. Chr. Friis se Kirkehist. Saml. 3. R. V, 713.

²⁾ Dette og de to foranførte Stykker ere meget vidtløftige.
